

LACKÓ LÁSZLÓ:

A TERÜLETI FEJLŐDÉS EGYSÉGES ÉRTELMEZÉSE

I. A területi fejlődésről általában

A területi fejlődés tartalmilag felöleli egy ország egészére, különböző részeire, a településekre jellemző változásokat, a természeti erőforrások, a népesség, a termelés, az infrastrukturális hálózatok és ellátó intézmények területi eloszlási és változási viszonyait, a közöttük meglevő kapcsolatokat.

Ebből következően a területi fejlődés magában foglalja az urbanizáció, a településfejlődés fogalmát is. Ez a felfogás számottevően eltér a hazánkban megszokottól, nem tükrözi a tudományos és gyakorlati megosztottságot, azt, hogy külön akarjuk vizsgálni, tervezni a területi vagy településfejlődést, és külön-külön beszélünk területfejlesztésről, településfejlesztésről. A lényeg – véleményem szerint – a térbeli változás. Az pedig, hogy a természeti, társadalmi és egyéb tényezők szemszögéből, illetve különböző nagyságú területi egységek szerint tekintjük a változást, másodlagos jelentőségű.

Ezen egységes felfogás alkalmazása elméleti-tudományos és gyakorlati szempontból is világos, és alkalmas arra, hogy a területi fejlődés tényezőit és szintjeit megfelelő keretben értelmezzük.

A területi fejlődés tartalmára vonatkozó nézeteknek van egy olyan csoportja, amely a területi fejlődést a társadalmi-gazdasági szempontokkal azonosítja, a településfejlődést pedig alapvetően műszaki jellegűnek tekinti. Ennek legnagyobb gyengéje, hogy a közbülső szintekre vonatkozóan nem ad választ, és csak egyes tényezőket emel ki, a többieket elhanyagolja, ami az elemzésben, megértésben és befolyásolásban is alapvető zavarokhoz vezet.

A másik felfogás szerint a területi fejlődésnek része, mintegy alárendeltje a településfejlődés. Véleményem – mint a fentiekből kitűnt – az, hogy a területi fejlődést különböző szinteken, de mindig komplexen (valamennyi tényező figyelembe vételével) kell értelmezni.

A területi fejlődés elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyaló, marxista gazdasági geográfusok általános kiinduló tétele az, hogy a területi fejlődés nem választható el az általános gazdasági fejlődéstől. (Így foglalt állást például MARKOS GY. 1956, KŐSZEGI L. 1964, KÓRÓDI I. 1968, ENYEDI GY. 1981). Az is gyakran ismétlődik, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés területi vetületéről beszélnek, hogy az összekapcsolódás erősségét így is hangsúlyozzák. A későbbiekben látható lesz, hogy lényegében magam is ezen a véleményen vagyok, mégis úgy vélem, hogy a függőség kinyilatkoztatása, a

területi jelenségek, összefüggések vetületként való értelmezése önmagában nem elegendő. Egyrészt azért, mert kézenfekvő, hogy a függés mértéke időben változó, másrészt azért, mert itt nyilvánvalóan vannak minőségi változások is. De nem kielégítő ezen fel fogás azért sem, mert a térbeli eloszlás, struktúra ereje, visszahatása ma már sokoldalúan – ha nem is mindig kvantifikált formában – bizonyított. Ahhoz tehát, hogy olyan magyarázattal rendelkezünk, amely válaszokat nyújt a tudomány és gyakorlat oldaláról megfogalmazódó kérdésekre, a két nézőpont (külső függés, belső hatás) ötvö-zésére van szükség.

Felismerték, sokan le is irták már azt, hogy a gazdasági fejlődési szakaszokhoz „megfelelő”(?) területi fejlődési szakaszok tartoznak. Automatikus összekapcsolódás-ról, tükröképről azonban köztudottan nem lehet szó, mivel a területi struktúra, a településrendszer változása időbeli késéssel követi a gazdasági változásokat. Ebből az is körvonalazódik, hogy ellentmondások is keletkezhetnek abból, ha adott időpontban a területi struktúra valamiben, illetve valamilyen mértékben nem felel meg a társadalom vagy a gazdaság követelményeinek.

A külső függés és a belső folyamatok közötti viszony kissé mélyebb feltárása minden bizonnyal hozzájárul a területi folyamatok jobb megértéséhez és ezáltal a befolyásolás esélyeinek javításához. E kérdésekkel a hazai kutatók az elmúlt másfél-két évtizedben alig foglalkoztak, ezért manapság, amikor a fejlődés feltételeiben, az érték-rendekben és célokban jelentős változások tanúi vagyunk, a hiányok még élesebben mutatkoznak meg.

A hazai területi elméleti kutatások háttérbe szorulása, másfelől az igények, a kérdések egyre erőteljesebb megfogalmazódása, valamint az általában jellemző „nyitottságunk” vezet oda, hogy az elméleti hiányokat szinte megengedhetetlenül magas importtal pótoljuk. Megszaporodott az olyan tanulmányok száma, amelyek szolgai módon követik, másolják a nyugat-európai országokban keletkező elméleti jellegű munkákat. Tetézi a gondot az is, hogy ezek közül sem a legmélyebbeket, hanem a „legkézen-fekvőbbeket” hozzuk be (például az urbanizáció szakaszai), szinte figyelmen kívül hagyva a politikai, társadalmi, közgazdasági stb. környezet alapvető különbözőségeit. A nemzetközi tapasztalatok tanulmányozásának és felhasználásának szükségességét természetesen nem vitatom, hanem az egyoldalúságot és főleg a túl távolról merítést kifogásolom. Úgy gondolom, hogy a közép-kelet európai tapasztalatokra kellene nagyobb figyelmet fordítani a hazai jelenségek mély elemzése és elméleti általánosítása mellett.

A nemzetközi tapasztalatok elemzését sokan azért sürgetik, mert úgy vélik, hogy ha ezt elég jól végezzük, akkor elkerülhetjük azon gondokat, amelyek egyes országokban megfigyelhetők, például a nagyvárosi zsúfoltságot, a faluról való elvándorlást stb. Tanulni persze kell, de csodákat várni nem szabad. Ahogyan gazdaság- és társadalomfejlődési gondjaink megoldására sem találhatunk külföldről egy az egyben alkalmazható sémát, akkor azt sem képzelhetjük józan ésszel, hogy a területi fejlődés ugyancsak nagyon bonyolult, az adottságoktól annyira függő témakörében kész recept-re akadhatalunk Nyugaton!

MARX: „... Az egyik nemzet tanulhat és tanuljon a másiktól. Egy társadalom, még ha nyomára jött is mozgása természeti törekvésének – ... – természetes fejlődési

fázisokat sem át nem ugorhat, sem rendezetileg el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheti a szülési fájdalmakat.” (Idézet HERMANN 1983. alapján.)

A területi fejlődés átfogó elmélete ugyan ma sem áll rendelkezésre, ismertek azonban bizonyos általánosítások, amelyek legalábbis hipotézis erejűek. Közülük legismertebbek a haranggörbék. A lényegi kérdéseket kutatva ALONSO (1980) is eljutott a görbékhez, azonban nem elégedett meg egyenkénti elemzésükkel, hanem kereste a közöttük levő összefüggéseket, és megfogalmazta kételyeit is. Figyelmét – nagyon indokoltan – a görbék jobb oldali lefutására, azaz a jelenlegi, illetve jövőbeli alakulására koncentrálja és sürgeti, hogy a kutatások foglalkozzanak e kérdésekkel.

Azt óhajtja tehát elősegíteni, hogyha a görbék verifikálhatók, akkor azok alapján vonjanak le következtetéseket a prognózisok, a befolyásolás számára. A követelmény racionális; alapvető kérdés azonban, hogy az igazi görbék csak harang alakúak-e, avagy folytatódnak...? E kérdésre még visszatérünk.

Más felfogás szerint (BARANOV, 1983) négy univerzális és egymással szoros kapcsolatban álló folyamat létezik: technikai haladás, urbanizáció, társadalmisítás (a termelési és fogyasztási eszközök köztulajdonának növekedése), demográfiai fejlődés.

CZAMANSKI (1976) az elméleti hiányosságokat említve arra mutat rá, hogy például a különböző természeti erőforrások, vagy a környezet minőségi tényezőinek a területi fejlődés szemszögéből való figyelembe vétele nem megoldott. Egyet kell értenünk a szerző azon megállapításával is, hogy a korábbiakhoz képest sokoldalúbb elemzést és magyarázatot igényel a települések kialakulása: pl. azon aspektusból, hogy a viszonylag új települések is túlnyomórészt régiak helyén jönnek létre; ma már az is egyre nyilvánvalóbb, hogy a központi hely elmélet és a növekedési pólus elmélet megújításra szorul. (Az előző azért – véleményem szerint –, mert a településrendszer strukturális átalakulása miatt a „központiság” nem értelmezhető úgy, mint az egyedi településfejlődés szakaszában, a második pedig azért, mert a mai agglomerációk korábban vélt, vagy részben kimutatott gazdasági előnyei az ipari és telekommunikációs fejlődés következtében megszűnőben vannak.)

A területi fejlődési elmélet gyengeségei mellett a területi elemzések eszközei jelentősen gazdagodtak – hangsúlyozza CZAMANSKI (1976), majd mintegy összegzésként a következőket írja: „A tudományos fejlődés jövőbeli menetét megjósolni nagyon kockázatos vállalkozás. Van azonban egy kézenfekvő terület, amelyben további kutatásra van szükség, és ez a térbeli eloszlások megfigyelt, de meg nem magyarázott szabályosságainak figyelmes vizsgálata.”

II. A területi fejlődés tényezői

A területi fejlődés tartalma és lényegi jellemzői azon tényezőkön keresztül ragadhatók meg, amelyeknek tartós hatásai kimutathatók. Érthető tehát, hogy a területi fejlődés tényezőinek megismerésére a külföldi és hazai szerzők nagy figyelmet fordítanak. Közhelynek számít annak hangsúlyozása, hogy a területi fejlődés legfőbb sajátossága, megismerésének és befolyásolásának elsőrendű korlátja alkotó tényezőinek sokfélesége.

A kutatások többsége négy-öt tényezőt különböztet meg: gazdaságit, de-

mográfiai, természetit, társadalmi és műszaki. Sorrendjük és a kifejtésben képviselt súlyuk attól (is) függ, hogy közgazdasági, földrajzi, műszaki stb. irányú vizgálatról van-e szó. Sőt, az alapvető felfogás még a szelekcióban is érvényesül.

Példaként tekintsük át elsőnek egy széles körű nemzetközi elemzés eredményeit (KORCELLI 1981). A táblázatból kitűnik, hogy a tényezők között gazdasági, demográfiai, társadalmi, erőforrás-környezeti és politikai döntéshozói témacsoport szerepel. (1. táblázat)

1. táblázat

Álláspontok a városfejlődés jellegzetes változásának okairól /Korcelli, 1981/

Tényezők /okok/	Leven, Ch- /Franciaország/	Illeris, S. /Dánia/	Bourne, G. /Kanada/	O E C D	ENSZ EGB
Gazdasági	A szorozatnagyság és az agglomeráció gazdasági tényezőknek csökkenő szerepe.	A feldolgozóipar belső /sorozat/ és külső /agglomeráció/ gazdaságának csökkenése, az állandó munkaerő megnövekedett jelentősége.	Strukturális és technológiai változás és gazdasági hatékonyság keresése, a térbeli gazdasági fejlődés véletlen tényezői.	A gazdaság térbeli rendjének újraigazolása a lassabb gazdasági növekedési ütemhez, a föld, a lakás és a szolgáltatási költségek gyors növekedése, mint a városi gazdaságosság számottevő növekedésének akadályai.	Strukturális és térbeli /nemzetközi és interregionális/ gazdasági változások; a munkaerő összetétele és a szükséglet közötti szakadékok. Technológiai változások és ennek hatása a hírközlésre, szállításra és a gazdasági tevékenységek elhelyezkedésére.
Demográfiai	A népességszám növekedésének és következtetésre a faluról városba irányuló migrációnak a csökkenő üteme.	Változó korstruktúra és családösszetétel.		A népesség változó eloszlása és elterjedése városokon belül.	A természetes szaporodás csökkenő üteme, a kialakuló korstruktúra és migrációs irányok.
Társadalmi	Csökkenő életminőség és nagyvárosi területeken a nem nagyvárosihoz viszonyítva.	A nagy specializált intézmények csökkenő szerepe.	A kihasználás elvei által irányított töke-eloszlás települési változásai.	A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek és városban belüli szegregáció megnövekedett jelentősége.	A kialakuló társadalmi értékek, az életmód és preferenciák változása, a szabadidő növekedése.
Erőforrás-környezeti		A nagyvárosi környezet leromlása.	A hagyományos kulturális hajlamok újraéledése, kellemségi-kellemetlenségi tényezők.	A fizikai leromlás elterjedése a nagyvárosi területeken.	Az erőforrások - különösen a mezőgazdasági terület, a víz, az energiahordozók - szükségessége és megőrzése. A természeti környezet védelme, megőrzése.
Politikai döntéshozói	A lakás-, szállítási- és társadalom-politikák implícite előnyben részesítik az elővárost a várossal, illetve a kisebb és nagyobb várossal szemben.	A helyi közszolgáltatási ellátás kiterjesztése az egyenlő hozzáférhetőség prioritása alapján.	Nem szándékos, implicit beruházási, adó, kereskedelmi, szállítási, lakásügyi stb. politikák.	A közszolgáltatások megnövekedett költségei a városi területeken.	A politikai és igazgatási strukturák változása a politika és a döntéshozatal centralizációja vagy decentralizációja.

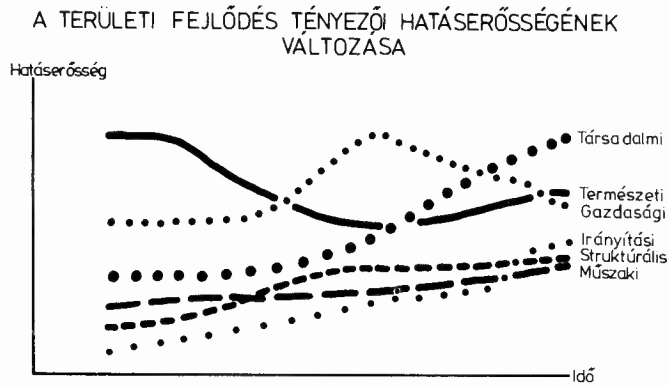
BARTKE többnyire társadalmi-gazdasági, természeti és műszaki tényezőket különböztet meg; legújabb munkájában (BARTKE I. 1985) a természeti tényezők nyitják a sort, majd a társadalmi-gazdasági feltételek következnek.

Véleményem szerint a területi fejlődés tényezői a következők: 1. természeti, 2. társadalmi, 3. gazdasági, 4. műszaki, 5. a már kialakult területi struktúra, 6. irányítá-

si. Az elemzésekből kitűnt (LACKÓ L. 1985), hogy a tényezők nem egyensúlyosak, vannak közöttük *merevebbek, nehezebben változóak: természeti, műszaki, kialakult struktúra, és vannak képlékenyebbek, változékonnyabbak: társadalmi, gazdasági, irányítási.*

A csoportosítás természetesen viszonylagos; találhatók részelemek, amelyek a másik kategóriába kíváncsoznak, az elsődleges kategorizálás azonban tapasztalati úton is bizonyítható. Az is elfogadható, hogy a tényezők hatásainak erősségében változások, ingadozások figyelhetők meg.

Véleményem tehát az, hogy a természeti faktor hatása némiképp, a társadalmi erőteljesen fokozódik, a gazdasági viszont veszít súlyából. És másfelől az irányítás hatása számottevően, a struktúráé csekélyebb mértékben erősödik, a műszaki tényező pedig lényegében a korábbival egyező szintet mutat. Végül említést érdemel az is, hogy vizsgálataim szerint az egyes tényezők viszonylagos fontossága eltérő a területi fejlődés értelmezési szintjein. (1. ábra).

1. ábra

III. Területileg egyenlőtlen fejlődés

A területi fejlődésnek meghatározó sajátossága, hogy térben egyenlőtlenül megy végbe. Ennek oka az, hogy a fejlődési tényezők térbeli eloszlása egyenlőtlen.

Az egyenlőtlen területi fejlődési koncepciót a nyugati országokban általában elutasítják, főként olyan alapon, hogy az végül is nem más, mint a tőkés társadalmi rend elleni támadás. RICHARDSON (1984) például az egyenlőtlen területi fejlődés koncepcióját úgy állítja be, mintha annak lényegi elemei a következők lennének: „Először antagonizmus áll fenn a város és a vidék között. A falusi szektort kiszákmányolják úgy, hogy feleslegeit a városi kapitalisták javára használják... Másodszer, a termelés térbeli koncentrációja nem a piaci orientáció (azaz a szállítási költségek minimalizálásának) vagy a nyersanyagok egyenlőtlen térbeli eloszlásának eredménye, hanem a tőke nagy termelési egységekre – különösen a feldolgozóiparba – való koncentrációjának

következménye. Harmadszor, kapcsolódva az előző ponthoz, a tőke térbeli behatolása nagyon egyenlőtlen. Mivel a tőkés döntéseket a magánprofit hajszolása jobban motiválja, mint a társadalmi haszon, ezért az országnak nagy területei keletkezhetnek, amelyek a beruházás szempontjából krónikusan hátrányos helyzetben vannak (a stagnáló helyek állandó tartaléka) ... Negyedszer, a tőke nagyon mobil, és ez a mobilitás a kiszákmányoláshoz sok lehetőséget nyújt ... Ötödször, a területi politika regionális eleme teljesen mellékes, és annak kódósítására szolgál, hogy nagy támogatást lehessen nyújtani az ipari tőkének a profitnyomás túlélése érdekében. Összegezve, ez egyenlőtleniséget okoz olyannyira, hogy szükségszerű mellékterméke a személyes egyenlőtlenéseknek, és a tőkefelhalmozás alapja."

A fentiekkel ellentétben – egyetértve BARTKÉ-val – úgy vélem, hogy az egyenlőtlen területi fejlődés elméletéből logikusan levezethetők és magyarázhatók a területi változások és képződmények.

Az egyenlőtlen területi fejlődés elemi megnyilvánulási formája a település, amelyben a természeti, társadalmi, gazdasági és műszaki tényezők sajátos térbeli koncentrációja jelenik meg. Egyetértek tehát BARTKÉ-val abban is, hogy a települések fejlődésének sajátosságait csak a területi fejlődés általános törvényszerűségei alapján lehet megérteni, magyarázni. Az adottságok, tevékenységek, funkciók térbeli sűrűsödései, ritkulásai hozzák létre és tartják életben a településeket. A különböző tényezők előfordulása, hatásainak változása kimutatható mind az egyes települések, mind a településrendszer(ek) tekintetében. Másfelől közelítve, a települések fontos mérföldkövei a társadalmi munkamegosztásnak: azt mondjuk például, hogy „A kézművesség és a földművelés különválásával megkezdődött a város és falu elkülönülése, amely folyamat óriási szerepet töltött be a társadalmi munkamegosztás elmélyülésében.” (A Politikai gazdaságtan kisszótára, 1981, p. 394.) Ezzel összefüggésben felmerül a kérdés, hogy ha „óriási szerepet” játszik a két alapvető településforma megjelenése és élete a társadalmi-gazdasági folyamatokban, akkor ez miért nem tükröződik például a politikai gazdaságtanban?

A területi munkamegosztást többnyire térségenként értelmezik, ami azonban kiegészítésre szorul, mivel a területi munkamegosztás települések közötti kapcsolatokban valósul meg, és az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a település a munkamegosztás „terméke”. Ez a lényegi összefüggés is alátámasztja a területi és településfejlődés egységes felfogásának szükségességét.

A társadalmi és a területi munkamegosztás, valamint a településfejlődés átfo-gó szakaszai között kézenfekvő összekapcsolódás mutatkozik. Az első nagy társadalmi munkamegosztás nyomán válnak jól láthatóvá – a területileg egyenlőtlen fejlődés első eredményeként – a települések. A második nagy társadalmi munkamegosztással veszi kezdetét a város és a falu elkülönülése, ami a harmadik társadalmi munkamegosztás kibontakozásával elmélyül.

A szellemi és fizikai munka szétválasztása és ennek térbeli következményei, valamint a gépi termelés elterjedése, a munka termelékenységének növekedése, a műszaki haladás eredményei és az infrastruktúra kiépülése révén folyamatosan teremtd- nek meg a területi-települési specializálódás feltételei. A rabszolgatartó társadalmak „általában városai” után már a feudalizmus korában bizonyos specializáció jelentkezik (egyetemi város, vásárváros, kereskedőváros, kikötőváros stb.). Ez a folyamat hatalmas

méretűvé válik a tökéletes fejlődés korai és középső szakaszában. A század első évtizedei a funkciók sokrétűbbé, gazdagabbá válása jegyében teltek el, a legutóbbi időben pedig (talán főként a számítástechnikai forradalommal összefüggésben) újra a specializálódás (de kisméretű egységekben) jelei mutatkoznak.

A vázoltakból az is következik, hogy az ősi, alapvetően lakófunkciót betöltő település későbbi létét és további fejlődését a gazdasági tevékenységek – földművelés, kézművesség, kereskedelem, ipar – határozták meg. A történelmi tapasztalatok tehát ezen szemszögből is igazolják, hogy az egyenlőtlen területi fejlődés eredményezte települések fejlődésében a gazdasági bázis mennyire jelentős. Ez nem mond ellene annak, hogy a területi munkamegosztás és a települések létrejöttében nagy szerepet játszanak a természeti adottságok és erőforrások.

Másfelől, a település létét, változásait a forma és tartalom olyan dialektikus egységeként kell értelmezni, amelyben a tartalmat a társadalom, a gazdaság, a termelőerők, a társadalmi és természeti viszonyok összessége jelenti, a formát pedig a társadalom, a gazdaság, az emberek léte és tevékenysége során létrejött építmények és környezet együttese alkotja. A forma és tartalom egysége és ellentmondásai nyilvánulnak meg a települések létrejöttében, a forma viszonylagos állandósága miatt bekövetkező feszültségekben. A változó társadalom és gazdaság igényeit a régi forma egyre kevésbé képes kielégíteni, ezért bizonyos határ után konfliktusok, válságok jönnek létre. Az ezek megszüntetését szolgáló beavatkozások új vagy módosult formát hoznak létre. A kialakuló egyensúly azonban (itt is) csak viszonylagos és időszakos lehet, mivel a tartalom változása folyamatos.

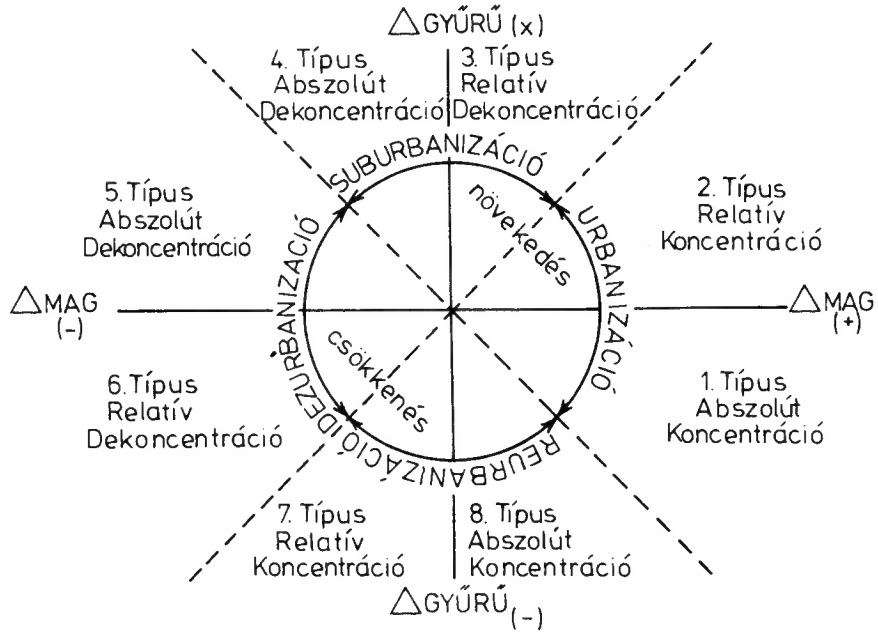
A településfejlődés nem más, mint a területi fejlődés megjelenési formája, mivel a település sem egyéb, mint a területi fejlődés egyik kézzelfogható eredménye, képződménye, jól megfigyelhető objektuma. A területi fejlődés természetesen nyomon követhető különböző szinteken. Kartográfiai analógiával élve a részletek a nagy méretarányú térképet – a települést, annak részeit –, az összefüggések, átfogó folyamatok a közép- és kisméretarányú térképet – a térségeket, összefüggő területeket jellemzik. A tanulmányozandó téma jellege, részletessége szabja meg, hogy mire van szükség. És miként a térképek sem csak méretarányuk, hanem elsősorban tartalmuk szerint különböznek, ugyanúgy a területi fejlődés aspektusai is tanulmányozandók és befolyásolandók települési vagy területi szinteken. Attól, hogy egyik vagy másik tartalmi elem van túlsúlyban, vagy valamelyik hiányzik, a térkép – térkép marad. Annak alapján, hogy főként a térbeli folyamatok gazdasági, műszaki összefüggéseit vizsgáljuk, nem változik a lényeg, az, hogy a területi fejlődést elemezzük.

Mindezekből következik, hogy a külföldi és a hazai szakirodalom többségével ellentétben nem tartom megalapozottnak azt sem, hogy az urbanizációt mint valamilyen sajátos jelenséget, a területi fejlődéstől elkülönítve értelmezzék, elemezzék, és úgy állítsák be, mint egy mindent átható, objektív folyamatot. Lényegében ugyanis az urbanizáció fogalma alá a területi fejlődés egyes megnyilvánulásait (a népesség, az ipar, a szellemi tevékenységek városokba való tömörülését, a civilizáltabb életkörülmények terjedését stb.) vonják. Olyan túlzás is előfordul, hogy az urbanizációt a társadalmi fejlődéssel azonosítják.

Az urbanizáció értelmezésével, mérésével kapcsolatos megjegyzésekből már következik, hogy sok külföldi és hazai szerzőtől eltérően nem vagyok híve az európai urbanizáció négy szakaszát kimutató „elméletnek”. (2. ábra)

A NÉGYSZAKASZOS URBANIZÁCIÓ SÉMÁJA

(Klaassen, Bourdrez, Volmuller, 1981 alapján)

2. ábra

Ellenvéleményem tulajdonképpen három forrásból táplálkozik:

1. Az általánosítás alapjául szolgáló eredeti vizsgálat a holland agglomerációs fejlődést elemezte. Hollandia történelmi fejlődése, gazdasági potenciálja, népsűrűsége, településrendszerének összetétele oly nagy mértékben elüt Európa egyéb részeitől, hogy a párhuzamok, hasonlóságok keresése eleve erőltetett. Az időbeli eltéréssel egyéb országokban jelentkező hasonlóságok mozgató rugói mások, mint Hollandiában, illetve alapvetően a társadalmi-gazdasági és a területi fejlődés – aminek a nagyvárosi fejlődés egy része – következményei.

2. A másik – még fontosabb – szempont, ami miatt a négyszakaszos urbanizációs okfejtés nem általánosítható: nem nyújt magyarázatot a településrendszer egészének, illetve nem agglomerálódott részeinek fejlődésére vonatkozóan. Az urbanizáció pedig semmiképpen sem értelmezhető és szűkíthető csupán a nagyvárosi területekre.

3. Nemcsak a séma ad olyan képet, hanem a szöveges kifejtés is úgy hangzik, hogy az „utolsó szakasz” a reurbanizáció. Ez azt a benyomást kelti, mintha az urbanizációt zárt körben mozogva lehetne, illetve kellene elképzelni, aminek volt egy kezdete (koncentráció) és van egy vége.

Ez már oly mértékben túlzott leegyszerűsítés, hogy elfogadhatatlanságát részletesebben talán nem szükséges indokolni. Elég például utalni arra, hogy az újjáéledő belvárosok aligha vethetők össze régi saját magukkal, sem funkcionális, sem formai, építészeti tekintetben. Az a benyomásom, hogy a holland nagyvárosok térségére elvég-

zett elemzést olyan módon „általánosították”, ami távol állt a szerzők eredeti törekvéseitől. A félreértések azonban ma már elég nehezen helyesbíthetők.

A négyszakaszos urbanizáció kísértete ugyanis járja Európát ..., aminek oka az, hogy a népesség számának, sűrűségének kiszámításához az adatok mindenütt rendelkezésre állnak, tehát sokféle számítás végezhető azon konvenció alapján, amely az urbanizációt a városokban élők számával méri. Másfelől azonban megjegyzem azt is, hogy a négyszakaszos urbanizációs „elmélet” hatása kedvező volt Magyarországon, mert ráirányította a figyelmet a nagyvárosi fejlődésben statisztikai adatokkal is kimutatható szakaszosságra – ha tetszik: a ciklusokra.

IV. Összefoglalás

A település, mint a természeti, társadalmi, gazdasági és műszaki tényezők térbeli koncentrációja, úgyszintén az egyenlőtlen területi fejlődés elemi megnyilvánulási formája. Másfelől a település a társadalmi munkamegosztás terméke, és végül is a területi munkamegosztás települések közötti kapcsolatokban valósul meg. A területi fejlődés tényezői – bármely nagyobb vagy kisebb területen – együtt alkotják a területi fejlődést magát, tehát a területi vagy településfejlődés nem különíthető el, mivel csak ugyanazon jelenség más és más szintjét képviselik.

IRODALOM

- ALONSO, W.: 1980. Five Bell Shapes in Development Papers, Regional Science Association Vol. XLV. pp. 5–16.
- BARANOV, A. V.: 1983. Sztagyii evolucii szocialiszticeszkogo goroda. Regionalnije szisztyemi 2. pp. 100–105.
- BARTKE I.: (szerk.) 1985.a. A területfejlesztési politika Magyarországon. Akadémiai Kiadó Bp.
- BARTKE I.: 1985.b. A területi egységek („körzetek”) szerepe a területi tervezésben. OT Tervezési Intézet, Bp.
- CZAMANSKI S.: 1976. The Evolving Epistemology of Regional Science. Papers of the RSA Vol. XXXVII.
- ENYEDI GY.: 1981. A területfejlesztési politika néhány új eleméről. Területi Statisztika 2.
- HERMANN I.: 1983. „Rólunk szól a mese...” Marx halálának 100. évfordulójára. Magyar Tudomány 5. pp. 329–334.
- KLAASSEN, LEO H.–BOURDREZ, J. A.–VOLMULLER, J.: 1981. Transport and Reurbanisation. Aldershot, England.
- KORCELLI, P.: 1981. Migration and Urban Change. IIASA WP
- KÓRÓDI J.: 1968. Az ipar telepítése. (Akadémiai doktori értekezés) Bp., KÉZIRAT.
- KŐSZEGI L.: 1964. A területi tervezés főbb elvi és módszertani kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.
- LACKÓ L.: 1985. A területi fejlődés befolyásolásának lehetőségei és korlátai. Akadémiai doktori értekezés. Bp., KÉZIRAT.
- MARKOS GY.: 1956. A területi tervezés alapelvei és feladatai. Természet és társadalom. 6. sz. pp. 341–344.
- RICHARDSON, H. W.: 1984.a. Approaches to Regional Development Theory in Western-Market Economies. In: Ed. DEMKO G.: Regional Development Problems and Policies in Eastern and Western Europe Croom Helm, London pp. 4–33.